

Ісаєнко С.В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

МІФ І ОСНОВНІ СТРУКТУРОУТВОРЮЮЧІ ПРИНЦИПИ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ТЕКСТІВ

Рецепція міфу в новітній літературі – це багатоаспектна, складна й неоднозначна у висвітленні проблема. Вона включає в себе настільки різноманітні за походженням, впливом і семантикою складові, що вивести однозначну універсальну формулу, теорію чи систему щодо функціонування міфу і змін у цьому функціонуванні майже неможливо. Йдеться про те, що кожний конкретний випадок засвоєння міфу літературою ХХ століття вимагає окремого розгляду та аналізу, виражаючи таким чином формально-змістову складність контексту сучасного літературного процесу.

У цьому плані особливу увагу привертає проблема співвідношення модернізму з постмодерніми інтерпретаціями міфологічного матеріалу. Цей аспект проблеми особливо важливий, бо, на думку більшості вчених, постмодерн виникає як форма реакції на модерністську модель світобачення. У цій ситуації міф як метаоповідь чи метаісторія підлягає кардинальному переосмисленню. Він воістину стає тим семантичним полем, на якому відбувається протистояння постмодерної естетики з формами тоталітарного мислення. Оскільки постмодерністи вважають неможливим і безглуздим встановлювати які-небудь ієрархічні упорядковані системи та життєві пріоритети, то структурно-семантична сутність міфу постає на цьому тлі чи не найважливішим об'єктом асиміляцій та інтерпретацій у системі постмодерністського світобачення. Постмодернізм як особливий погляд на світ (Фоккема), як результат довгого періоду секуляризації та дегуманізації кардинально змінює всю систему антропоцентричної концепції універсуму, яка склалася в епоху Відродження. Це означає, що міф, у центрі якого стоїть людина як симетрична половина жорстко ієрархізованого світу, мав би розпастися, втратити актуальність. Це з одного боку. З іншого – саме він втілює сакралізовану найархаїчнішу форму мислення, цілісність, єдність і структурованість якої мала постійний вплив на людське мислення, втілюючись в усіх релігійно-філософських та соціально-політичних світоглядних доктринах. На цій підставі його актуальність у ХХ столітті зростає ще більше як втілення самої суті метаоповіді, з якою в постійній конфронтації знаходиться естетика постмодерну.

Якщо модерністи використовували міф як єдиний засіб висловлювання й розуміння світу для читача й автора, то постмодерністи у зв'язку з вищесказаним не тільки не послуговуються єдиними загальнозмістовими феноменами міфологічного характеру, а паралельно з основною версією змалювання дійсності утворюють кілька паралельних субверсій, що часом позбавляє сенсу вже викладений попередньо текст.

Таким чином, однозначної змістової інтерпретації читачем постмодерністський текст мати не може. У зв'язку з цим читач вимушено отримує роль співавтора. Такий спосіб організації тексту передбачає відсутність тотальної влади автора над читачем, що останньому визначає абсолютно нову роль, пов'язану з його вивільненням з-під узвичаєної в попередній літературній традиції залежності. Остання була пов'язана перш за все із сутністю міфологічної оповіді, яка в епоху Відродження канонізувалася як антропоцентрична доктрина світобачення. У цій площині читач почувається дещо розгубленим, що спонукає його до саморефлексії, в контексті якої семантика прочитаного інтерпретується ним відповідно до рівня особистісної інтелектуальної здатності до інтерпретування. В такий спосіб вивільнення читача з-під влади метаоповідних міфологічних за характером, антропоцентричних оповідей руйнуються основні засади загальнообов'язкового та загальноновпізнаваного способу висловлювання та сприйняття світу.

Отже, принцип нонієрархії (Фоккема) в природі й соціумі стає засадничим принципом постмодерністського світобачення.

У цій світоглядній системі міф як сакралізована історія, зміст якої підкорений ідеї всеєдності космічних зв'язків, розкладається і не несе єдиної та обов'язкової для всіх істини. Людина – не центр Всесвіту з однозначними з точки зору сакральної історії оцінками подій і вчинків, а насильно асимільована зовнішнім світом жертва, яка не знає сенсу буття й не може його знати. Однозначність істини релігійно-міфологічних світоглядних систем розбивається об змістовий плюралізм, жорсткість стає плинністю й аморфністю, однозначність детермінізму змінюється зворотністю послідовності, аксіологічні межі й точки відліку вчинків, подій, поведінки, світу розмиті й деформовані. Тобто якщо в міфі все є всім із точки зору цілісності й всеєдності, то в постмодерному світобаченні все є всім тільки тому, що таким уявляється, або настільки, наскільки таким уявляється. При цьому всі складові цілісності (усього) можуть, на відміну від міфологічної жорсткої ієрархічної системи, замінюватися одна одною, змінюватися протилежно у значенні й функціонуванні. Показовою з цієї точки зору є теорія симулякрів Ж.Бодрієра.

Отже, жорстко ієрархієзованому текстові міфу в традиційній оповіді, що проіснувала протягом століть, включно з модернізмом, протистоїть принцип нонієрархії, який став основою структуроутворення всіх постмодерністських текстів.

Такі кардинально різні світоглядні принципи організації тексту висвітлюють характер глобальних змін у підходах моделювання дійсності, в засадничих основах світоглядних систем, в яких міф продовжує бути одним із центральних феноменів художньої рефлексії.

Таким чином, ми дійшли висновку, що абсолютно відмінне від традиційного осмислення міфу пов'язане з руйнацією антропоцентричної ідеї систематизації, структурування та моделювання дійсності. Саме це змінює характер взаємовідносин автора й читача. Модернізм та постмодернізм, як уже зазначалося, найяскравіше демонструють ці взаємовідносини.

Як зазначав Давід Коварт, "там, де модерністи використовують міф як універсальну інстинктивну істину, їхні послідовники чи здійснюють

реконструкцію міфу як метаоповіді, на яку не можна з упевненістю покладатися, чи досліджують його як певну мову, яка, як і будь-яка інша мова, скоріше, розповідає про своїх носіїв, а не навпаки" [1]. Отже, якщо метод модернізму полягає в тому, щоб знайти істину відповідно до міфу, постмодерністи використовують міф для найбільш автентичного структурування дійсності. Міф, як це визначає М. Г. Абрамс, більше не виступає як "пояснення, чому світ є таким, який він є, і трапляється те, що трапляється, і щоб визначити джерела соціально прийнятого, і зробити спостереження щодо походження правил, згідно з якими люди будують своє життя" [2]. З різницею у погляді на міф пов'язаний і сенс сприйняття реальності: "Якщо модернізм питає – як ми можемо пізнати реальність (реальність, існування якої принаймні не викликає сумніву), постмодерністи запитують – як ми можемо знати, що є реальним? Як ми можемо прочитати знаки і соціальні коди, які розповідають нам, що є реальним, але таким чином, щоб ми не потрапили у пастку, зумовлену обмеженою системою цих кодів?" [3].

Лінда Гатчин пояснює, що постмодернізм, на відміну від модернізму, не прагне досягнення складної, щоб не сказати недосяжної, мети вкладання єдиного визначеного змісту в текст. Проте постмодерністський автор, хоча й не присутній наявно в оповіді, підштовхує, вимагає знаковими маніпуляціями триматися в руслі визначеного ним сюжету, таким чином ніби знищуючи всі можливі відгалуження від одного-єдиного малюнка розвитку оповіді [4]. Але в силу того, що оповідь насичена численними алюзіями, які читачі з різним рівнем підготовки сприймають по-різному (чи взагалі не сприймають), ступінь наближення до авторського розуміння розвитку подій дещо зменшується.

За визначенням П. Во, "метаоповідь – це літературний текст, що привертає до себе увагу як артефакт, який піднімає питання співвідношення літератури та дійсності" [5]. При прочитанні роману, який знаходиться в реалістичній традиції мімезису, не могло би бути й мови про настільки активне додавання читачем, який знаходиться за межами нарративу, власних волокон до тканини розгорнутої перед ним оповіді. Більше того, ніколи раніше неможливою була така потенційність спрощення сприйняття задуму автора й передбаченої ним глибини розвитку характерів і відносин. Деякі алюзії-натяки просто не досягають того ефекту, на який були спрямовані. Численні втрати нарративних нюансів і водночас привнесення власного розуміння розвитку характерів читачами різного рівня підготовки підтверджують тезу Ж. Дерріди про нескінченність числа тих, хто надає змісту певному текстові, що призводить до неможливості досягти кінцевої "істини."

На відміну від традиційного сприйняття оповіді як такої, що репрезентована автором – особою, яка породжує і є творчим джерелом твору, Ролан Барт у своїй роботі "Смерть автора" висловлює думку про те, що "це мова спвідає, не автор". Барт переносить відповідальність з автора на читача, який активно залучається до процесу відтворення тексту й формування змісту. Текст є "зітканий з цитат, посилань, відлунь, культурних мов..." [6].

Юлія Крістева описує такий текст як побудований на кшталт мозаїки, коли субтексти як фрагменти, складові частини основного впливають на

інші й поглинають їх [7]. Іноді досить складно знайти джерела, дослідити походження цих впливів, оскільки цитування найчастіше є анонімним. Як визначає Барс, це "цитати без лапок". Отже, зникає поняття автономності тексту. З точки зору семіотики Крістева зазначає, що така інтертекстуальність визначає "взаємопроникнення" кількох знакових систем.

У зв'язку із сказаним варто згадати про явище "детелеологізації" постмодерністського тексту. Створення традиційного, так само як і модерністського тексту було зумовлене ідеєю про те, що розвиток подій у житті й літературі відбувається в межах певної визначеної мети, досягненню якої вони покликані сприяти. Текст формувався згідно з тематичними й структуруючими принципами, спрямованими на створення заздалегідь запланованого тексту. Твір сприймався загалом як дискретний фізичний об'єкт, як дискретна єдність змісту. Постмодерністський детелеологічний текст руйнує такий підхід, оскільки не створюється згідно з попередньо запланованою структурою і не передбачає апріорної мети. Він реконструює твір як об'єкт і як концепцію. Постмодерністи вважають сюжет, характер і тему справжніми ворогами літератури. Як наслідок цього, текст набуває мозаїчної структури.

Це створює певні труднощі для читача, який згідно з традиційним способом мислення шукає в літературному творі "відповідей." Постмодерністи ж, здається, згідні з законом Мерфі, який стверджує: "Не існує відповідей, є тільки посилання".

Однак вже в надрах самого постмодернізму в останнє десятиліття зароджуються ідеї, які однозначно засвідчують наявність у постмодерному світобаченні тенденції до "повернення." Йдеться, перш за все, про ідею У. Еко (одного з "батьків" європейського постмодерну), яка однозначно спрямовує осмислення дійсності в таких структурних текстових модифікаціях, що відповідають принципам структурування Космосу. Роман У.Еко "Маятник Фуко" однозначно критикує й часом безжально висміює текстуальні ігрища постмодерну. Протиставляючи безконтрольності структуроутворюючих принципів постмодерністських текстів жорстку ієрархічність канонічного тексту святого письма, автор серйозно ставить питання залежності буття людини від раз і назавжди встановленої ієрархічної структури й семантики Всесвіту. Згаданий твір є свідченням того, що міфологічні за походженням (всеєдність, цілісність) основоположні принципи світобачення людини не можуть бути проігнорованими, бо саме в них закладено базис найважливіших аспектів екзистенційного оптимістичного спрямування людини в майбутнє

1. Cowart, David. "Attenuated Postmodernism: Pynchon's *Vineland*." *Critique* 32.2 (1990): 67-76.
2. Abrams, London: Leicester UP, 1991. M. H. A *Glossary of Literary Terms*. Delhi: Macmillan India, 1971.
3. Madsen, Deborah L. *The Postmodernist Allegories of Thomas Pynchon*. London: Leicester UP, 1991.
4. Hutcheon, Linda. *Narcissistic Narrative: The Metafictional Paradox*. New York: Methuen, 1980.

5. Waugh, Patricia. *Metafiction: The Theory and Practice of Self-conscious Fiction*. New York: Methuen, 1984.
6. Barthes, Roland. "The Death of the Author." *Image—Music—Text*. Trans. Stephen Heath. 1968. New York: Hill and Wang, 1977.
7. Kristūva, Julia. "Word, Dialogue and Novel." *The Kristūva Reader*. Ed. Toril Moi. New York: Columbia UP, 1986. 34-61.

Summary

The article touches upon the role of myth in literature/ it changes cardinally at the end of XIX – beginning of XX century and is most brightly demonstrated by some basic principles of structure-making textual units, i.e. the modern model of unity with the same structural-semantic code for both author and reader is substituted by the postmodern one that has no orientation but is characterized by some pluralism of structures and meanings/.

Стаття надійшла до редколегії 7.07.2004

© С.В.ІСАЄНКО, 2004